

TECHNICAL TRANSACTIONS
ARCHITECTURE**CZASOPISMO TECHNICZNE**
ARCHITEKTURA

5-A/2014

MONIKA EWA ADAMSKA*

THE HISTORIC CITY PARKS OF OPOLE SILESIA

ZABYTKOWE PARKI MIEJSKIE ŚLĄSKA OPOLSKIEGO

Abstract

The first public parks in Opole Silesia were established in the 1st half of the 19th c. after the demolition of the city walls and the transformation of these grounds into public green areas. Other public parks were established in the 2nd half of the 19th c. along with the development of the bigger towns in the region, including planning public green areas for inhabitants' to be able to relax. Parks in Nysa and Prudnik are among those founded in the 19th c., and at the beginning of the 20th c. parks in Brzeg, Kluczbork and Opole were established. Their landscape layouts are characterised by allées, trees and bushes, glades, ponds, and gazebos, pavilions and monuments preserved to a greater or lesser extent. In this paper selected monumental public parks in Opole Silesia are presented with an analysis of their state, historic values, contemporary functions, and the revitalization carried out.

Keywords: public green space, park, Opole Silesia

Streszczenie

Pierwsze parki miejskie Śląska Opolskiego powstały w 1 połowie XIX wieku po likwidacji obwarowań miejskich i przekształcaniu tych terenów w zielen publiczną. Następne parki zaczęto zakładać w 2 połowie XIX wieku wraz z rozwojem większych miast regionu, uwzględniającym planowanie zieleni publicznej służącej wypoczynkowi mieszkańców. Do parków założonych w XIX wieku należą parki w Nysie i Prudniku, a na początku XX wieku powstały parki w Brzegu, Kluczborku i Opolu. Ich krajobrazowe układy zawierają aleje, zielen wysoką, polany, elementy wodne i w różnym stopniu zachowane altany, pawilony i pomniki. W artykule przedstawiono wybrane zabytkowe parki miejskie Śląska Opolskiego, analizując ich stan zachowania, wartości zabytkowe, współczesne funkcje oraz kierunki rewitalizacji.

Słowa kluczowe: zielen publiczna, park, Śląsk Opolski

* PhD Eng. Arch. Monika Ewa Adamska, Department of Civil Engineering and Architecture, Faculty of Civil Engineering, The Opole University of Technology.

1. INTRODUCTION

Town garden layouts for public use and of a recreational character began to be founded in the 19th century. This process initially connected with the towns' regulation and organisation, and soon became an essential element of town planning in Europe. Public gardens started to influence the customs, life and hygienic conditions of the towns' inhabitants¹. As far as the spatial arrangements of the parks are concerned, in the first half of the 19th century mixed landscape and geometric layouts appeared, while in the 2nd half of the 19th century uniform landscape layouts predominated². In Germany, in the 1st half of the 20th century one might observe the regular arrangements used in large parks, while geometric arrangements were used in small home gardens³. In Poland at that time, a conservative trend predominated at first, followed by a modernising trend appeared⁴. The utility programme of the gardens underwent differentiation too, apart from parks, planty parks and boulevards, health-spring spa parks, botanical, zoological and exhibitions gardens were also founded.

Historical public garden layouts are an essential part of the cultural heritage; many of them are protected by law in various ways. Monumental gardens are distinguished by a variety of values finally leading to a unified whole. According to L. Majdecki, in order to establish the value of garden work, historical, scientific, artistic, natural and utilitarian values need to be considered⁵. The analysis of the content, form, function, and the state of both the artificial and natural matter creating the garden may emerge in the process of assessing content and symbolical values, landscape, biocenotic and ecological values⁶.

The biggest group among the registered parks in Opole province, more than a hundred parks, make up residential parks forming parts of palace and manor house complexes located mostly in rural areas. A group of historic public gardens form planty parks surrounding the old town districts of Brzeg, Byczyna, Kędzierzyn-Koźle, Nysa, Paczków, and over a dozen parks founded in the 19th century and at the beginning of 20th century *inter alia* in Kluczbork, Namysłów, Opole, Brzeg, Nysa and Głucholazy. Furthermore, the 19th-century Health-Spring Spa Park in Głucholazy and the Zoological Garden in Opole founded in the 1930s also deserve attention.

2. SCOPE OF THE PAPER, AIM AND STATE OF RESEARCH

The paper concerns four historic parks in Opole Province situated in Brzeg, Kluczbork, Opole and Prudnik. The spatial form and scale of the parks are described, their location in the contemporary urban spatial structures in the towns is indicated, and historic values are defined. Also, the state of preservation of the original park arrangements was analyzed along with the range of revitalization work conducted.

¹ L. Majdecki, *Historia ogrodów*, vol. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, 312.

² *Ibidem*, 363-364.

³ *Ibidem*, 413-415.

⁴ *Ibidem*, 428-430.

⁵ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, 19-20.

⁶ A. Miłkowska, *Rozważania o wartościowaniu ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, PKN ICOMOS, Lublin 2012, 121-134.

The historical public parks of Opole Province are poorly recognized in the literature; indeed they are still awaiting a complete monograph. Most information is provided by survey records, drawn up individually for each park, mainly in the 1980s, and also contemporary revitalization projects. The preserved archive cartography and iconography captures the historical development of the parks, now partially non-existent. Better documented are the province's residential parks which form the complexes of palaces and manor houses, and which have been presented in albums and monographs.

3. HISTORICAL BACKGROUND

The first public green areas in Opole Province were the planty parks founded in the 19th century on the sites of demolished systems of defensive walls surrounding the old town districts of Brzeg, Nysa, Paczków and Koźle. The establishment of public parks was the next stage in the process of forming public green areas in developing towns. Of the four parks examined, two were founded at the end of the 19th century, and the other two in the first two decades of the 20th century, in the Opole Regency, constituting part of the Province of Silesia in the Prussian administration system.

The Public Park in Prudnik was founded at the end of the 19th century on the initiative of the Society of Town's Beautification (German: *Verschönerungsverein*)⁷ in a 5-hectare area. The site was enlarged to its present area of 11.5 ha in 1885⁸. The establishment of the park in Kluczbork located on the drained site of a former castle pond between the old and new beds of the Stobrawa River began in a similar period⁹. The first public park in Brzeg was the planty park founded as early as the 1920s on the site of the demolished fortification system surrounding the old town. However, the town, which was developing dynamically in the 19th century, needed new public green areas. At the beginning of the 19th century a decision was made to create a new park. Work on establishing the *Julius Peppel Park* in Brzeg (at present the *Julius Peppel Wolności Park*) was commenced in 1908. In the interwar period the park layout was fully completed¹⁰. In Opole, at the end of the 19th century two small parks operated, both situated on Pasięka Island: a narrow, riverside park layout located between the Odra river and a flood embankment now called the *Nadodrzański Park* and the *Zamkowy Park* (German: *Schlosspark*), which existed in its original form till the end of 1920s, formed on the grounds of the former defensive system of the Piast family castle¹¹. At the beginning of the 20th century, in 1913, the present Public Park on Bolko Island (originally *Volkspark*), located in the central part of Bolko Island, formed by the Odra river and its channels, was put into operation. In the interwar

⁷ The Societies of Town's Beautification (German: *Verschönerungsvereins*) complemented work by the municipal authorities in Germany and Silesia within the scope of creating and protecting greenery in the towns. The first societies were established in the 1st half of the 19th c. (Brzeg 1844), the next in the 2nd half of the 19th c. (Opole 1858, Prudnik 1879, Wrocław 1892). I. Bińkowska, *Natura i miasto. Publiczna zieleni miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2011, 77.

⁸ A. Skup, *Ewidencja Parku Miejskiego w Prudniku*, manuscript WUOZ Opole, 1981, 2.

⁹ P. Hemański, S. Zaleski, *Ewidencja Parku Miejskiego w Kluczborku*, manuscript WUOZ Opole, 1993, 3-5.

¹⁰ F. Czyżowski, *Ewidencja Parku Wolności w Brzegu*, manuscript WUOZ Opole, 1989, 3-7.

¹¹ M. Adamska, *Historyczne i współczesne założenia zieleni miejskiej Opola – od XIX-wiecznych skwerów do realizacji z początku XXI wieku*, *Czasopismo Techniczne*, z. 6-A/2012, 141-143.

period the functional programme of the park was enriched with a zoo – the origin of the present Zoological Garden with an area of 20 hectares. In the 1970s the park was extended in a southerly direction.

The historical parks of Opole Province are mostly registered monuments. The first decisions to list them in the province's register of historic sites were taken as early as the 1950s (the Health-Spring Spa Park in Głucholazy). The "youngest" monument is the Nadodrzański Park, entered on the register in 2002. The analyzed parks in Brzeg, Kluczbork, Opole and Prudnik were listed in the province's register of historic sites from the 1970s to the 1990s.

4. SCALE OF PARK LAYOUTS AND THEIR LOCATION IN THE TOWN'S STRUCTURE

The Public Park in Prudnik, the smallest of the parks examined, occupies a trapezium-shaped area of 11.5 ha. The park is located close to the old town, 300 m from the market square. Residential areas and a municipal cemetery are the nearest contemporary neighbourhood of the park. From the park, following a hiking route, you can visit a Franciscan monastery located 3 km away in a nearby forest. The Kościuszko Public Park in Kluczbork is located similarly in relation to the old town, situated on its eastern side. Only a few hundred metres separate the park from the market square in Kluczbork, which is one of the factors enhancing the park's attractiveness. Originally, the park covered a triangular area one third of the area of the contemporary layout. At present, enlarged to the east in the postwar period, the park has a regular almost rectangular shape and an area of 22 ha. The park borders on a sports complex and allotments, behind which is an urban forest and a storage reservoir on the Stobrawa River.

The biggest in area of the parks analyzed is the Julius Peppel Freedom Park in Brzeg covering an area of 66 ha and located on the outskirts of the town, some distance from the old town. Its northern border is marked with railway areas, and the southern by the town's ring road. From the west, the park adjoins the town boundary and fields, and from the east low density residential areas and a sports complex.

Opole's largest green layout, the Public Park on Bolko Island, is distinguished by its special location on an island marked formerly by the Odra river and the Wiński Channel, while presently, after the completion of hydrotechnical anti-flood work, also by the Ulga Canal. Bolko Island, although located a certain distance from the town centre, is situated within walking distance leading through the Nadodrzański Park on Pasięka Island. The Zoological Garden, also located on Bolko Island, with an area of 20 ha, was listed in 1993, along with the 45-hectare park, on the province's register of historic sites. The attractiveness of the park is increased by grounds along the Odra River and Ulga Canal located nearby, which form together the system of public green areas in Opole.

5. PARK SPATIAL, COMPOSITIONAL AND FUNCTIONAL LAYOUTS

The park in Prudnik was founded about 1880 on slightly sloping ground, originally with a view of the Opawskie Mountains. The layout of paths was based on gentle arcs creating closed loops constituting the park's development. Concerts were performed in a preserved openwork pavilion, and it was possible to have something to eat

in a now destroyed Swiss cottage before a hike to the public forest. A fountain and well-maintained lawns with flower beds added splendour to the monuments in the park. The streets delimiting the boundaries of the park are old promenades with lines of trees. A tennis court located in the central part of the park in the interwar period is still used today. Furthermore, there are contemporary projects in the southeastern section of the park: a children's playground and a multifunctional sports field.

The original preserved spatial layout of the park in Kluczbork founded in the years 1880-1890 consists of a triangular composition of allées situated on top of old dykes, with a main allée leading towards the town forest. The allées are accompanied by lines of trees: English oaks (*Quercus robur* L.) and northern red oaks (*Quercus rubra* L.), small-leaved limes (*Tilia cordata* Mill.) and European ashes (*Fraxinus excelsior* L.), which are largely original planting. In the interwar period, the park layout was enriched with a composition axis, between Parkowa and Sportowa streets, with a rectangular, reflecting pool and a glorieta (Ill. 1), situated on a man-made hill in memory of Kluczbork's citizens killed in World War I¹².

Despite its geometrical arrangement of allées and dewatering ditches, the park has the characteristic features of landscape composition. Vast park glades delimited by allées are framed by composed groups of trees: spruces, beeches, birches, thujas and also naturally growing black alders (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.). The formal composition of the new, southern part of the park dating back to the beginning of the 1980s refers to axial compositions, and its characteristic element is a monumental allée.

The Wolności Park in Brzeg consists of a northern park section and a southern forest section. A scheme of park paths based on mild arcs forms picturesque loops in both parts, their connected fragments creating a ring allée. There is a viewpoint hill called Saint's George Hill in the central section of the forest, from where allées lead out through elongated, irregular glades. There is another viewpoint hill and an irregular shaped pond (Ill. 2) with an island formed in the postwar period in the park section. A picturesque, preserved rotunda, classical in form, is situated by the pond. The straight scheme of paths in the northern part of the park constitutes a fragment of a no longer extant war memorial layout erected in honour of the dead of World War I. The layout's composition was formed by five pillars flanked by two small buildings, a rectangular, reflecting pool on the axis of the layout, lines of oaks and straight paths¹³. There is a main allée originally leading to a restaurant (presently the Brzeg Forest Inspectorate), closed with a round driveway and planted with northern red oaks and American limes which stand out from the park's composition. Apart from the restaurant, there was originally a summer café in the park too – you could sail a boat on the pond. In the interwar period a children's playground, located in a glade in the eastern part, enriched the park.

The composition of the landscape park in Opole on Bolko Island is based on wider straight allées crossing narrower winding paths, and also glades framed by groups of trees and shrubs. A compact stand in the park which is a shelter to hares and deer requires comprehensive conservation. There are a pond with an island and a sledge

¹² The rectangular pool was replaced in 2010 with a fountain, which does not constitute a continuation of the original form.

¹³ F. Czyżowski, *Ewidencja...*, 6-7, 35. The layout was destroyed in the postwar period; the remains were dismantled in 1960; and flower pots were placed on the plinths of the pillars. The preserved reflecting pool, its surroundings, and technical infrastructure are planned to be renovated.

hill located in the central part of the park, which are part of the original development of the park. In 2013 a modern-style café was erected by the pond by a private investor, which continues the previous function of this site. At the main entrance area, as part of the revitalization project, a modern children's playground was opened last year.

The park interiors, although presently of varied quality, are attractive for lovers of active and leisurely recreation, encouraging walking, running, cycling or rollerblading, or just a rest on a bench or in a glade.

6. HISTORIC VALUES AND THE STATE OF PRESERVATION OF THE PARKS

The varied values of monumental gardens, often resulting from each other and related to each other, finally constitute a unified whole and allow us to define a rank for the garden work being studied.

Historical values have a fundamental meaning among park monumental values as a record of a time, a place and the creative thinking of gardeners and societies. Scientific values are a derivative of historical values¹⁴. The public parks in Opole Province founded in the 19th century and at the beginning of the 20th century constitute not only an essential element of the spatial planning of the region's towns, but they also provide valuable evidence of trends, knowledge, and approaches to public green space planning – a new urban function at that time. The original park compositions have largely been conserved – their individual locations in the town systems, their functional connections with the old town structures and with sports and recreation areas comprise the parks' artistic values. A combination of natural values (greenery and water) and art (sculptural and architectural elements) positively affects human emotions and develops an artistic sensitivity in visitors. The artistic value of the parks presented in this paper also includes the diversity of flora resulting from largely preserved original compositions, century-old and older planting, along with new, planted trees and shrubs.

Original, architectural elements that add variety to the parks' utilitarian functions and artistic values are preserved to a limited extent. Among the park structures preserved we should list the 19th-century openwork gazebo in Prudnik, used in the past as a musical pavilion, or the classical rotunda at the pond in Brzeg. Other structures, although preserved, do not continue their original functions. The former restaurant in the Wolności Park in Brzeg ending the main allée and erected at the time of its foundation is now the seat of the Brzeg Forest Inspectorate, a youth hostel built in the 1930s on Bolko Island in Opole is part of the Zoological Garden. Unfortunately, among the buildings that did not survive the postwar period are a summer café in Brzeg, a Swiss cottage (German: *Milchhaus*) in Prudnik, and a restaurant and open-air stage in Opole. There were also monuments and architectural layouts of varied forms and scales erected to commemorate historic persons or fallen soldiers, or exhibit mythological characters. There were two obelisks erected in honour of fallen soldiers, a statue of the Goddess Diana in the park in Prudnik, and a commemorative rock in honour of German Emperor Wilhelm II in the park in Opole. The obelisks survived, dedicated after World War II to other historic events, and the statue of the Goddess Diana lost in 1945 was reconstructed in 2011. There is only the rock left in Opole without a commemorative plaque. The monumental memorial layout in honour

¹⁴ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja...*, 19-20.

of the soldiers killed in WWI (*Heldenheim*) erected in the Wolności Park in Brzeg has not been preserved. The citizens of Kluczbork killed during this war are still commemorated today by a gloriotta situated on a man-made hill.

The natural values of the parks are constructed by the floral material in the garden compositions and the richness of species and kinds of plants used. Also important are the connections with the local natural environment, the expressions of which become unique ecosystems in the historic parks¹⁵.

The old growth in the park in Kluczbork forms lines of trees which accompany allées, and a separate landscape stand connected by vast glades. The allées which delimit the boundaries of the old part of the park were lined mostly with pure stand: small-leaved limes (*Tilia cordata* Mill.), English oaks (*Quercus robur* L.) and European ashes (*Fraxinus excelsior* L.). The planned planting of conifers – Austrian and Weymouth pines (*Pinus nigra* Arn, *Pinus strobes* L.), Douglas firs (*Pseudotsuga menziesii* Carriere) and *Thuja occidentalis*, as well as deciduous trees – beeches, birches and oaks – accompany the vast glades. There are black alders (*Alnus glutinosa* L.) growing along the canals and dewatering ditches, which represent a natural stand. In the park in Prudnik the stand is mainly composed of deciduous species and varieties: small-leaved limes, English oaks, European hornbeams (*Carpinus betulus* L.) with some participation from European spruces (*Picea abies* L.). There are no monumental trees in this park. The historical planting along the streets and the former promenades which form the boundaries of the park is worth mentioning: small-leaved limes along Staszica Street and hawthorns (*Crataegus* L.) along Mickiewicza Street. In the Wolności Park in Brzeg the original layout and division into park and forest areas are preserved. In the forested area, deciduous trees predominate, represented by native and acclimatized species. The long-lived species of the original, preserved stand guarantee the layout's durability: English oaks, European beeches, hornbeams, and ashes. Among the acclimatized species we can observe Turkey oaks (*Quercus cerris* L.) and a few dozen American, Crimean and silver limes (*Tilia Americana* L., *Tilia × euchlora* K. Koch, *Tilia tomentosa* Moench). As a result of negligence, improper new planting and lack of control of self sown trees, the composition of the park glades' interiors has been lost. There are valuable specimens of northern red oak (*Quercus rubra* L.) and American lime which accompany the main allée leading to the park in Brzeg. In the forest area of the Wolności Park in Brzeg native species predominate, with an original predominance of European spruce, presently considerably reduced due to bracket fungi attacking, and have been replaced with deciduous trees¹⁶. The state of health of the deciduous stand, especially the beeches and oaks, is also not very satisfactory because of the high density of the trees. There are several natural monuments among the trees in the park in Brzeg: Turkey oaks, silver and large-leaved limes, white chestnut (*Aesculus hippocastanum* L.) and Austrian pine. In the landscape park on Bolko Island in Opole, hundred-year-old trees form the frame of the stand. Among the species of trees considered to be the remnants of original planting English oak predominates, but there are also northern red oak, European hornbeam, small-leaved lime, and black poplar. The stand of the historical area of the park is of multiple ages, which secures the durability of the park's spatial layout¹⁷.

¹⁵ *Ibidem*, 19-20.

¹⁶ F. Czyżowski, *Ewidencja...*, 20-33.

¹⁷ *Ibidem*, 26-35.

In the undergrowth of these parks we can distinguish anemones (*Anemone nemorosa* L.) and Yellow Stars of Bethlehem (*Gagea Lutea*) blooming in spring, and violets (*Viola reichenbachiana*) and buttercups (*Ranunculus repens* L.) in summer.

The monumental parks of Opole Province are also places where plants and animals form the biocenotic value of these gardens¹⁸. The park on Bolko Island in Opole is the habitat of many species of bird; a few species of woodpeckers have been noted there due to the abundance of old growth. Water arrangements make an excellent habitat for freshwater fish, amphibians, and water fowl. Among the mammals are hare and deer, which have been living for many years in the Park on Bolko Island in Opole, and the red squirrels (*Sciurus vulgaris*) present in all the parks.

The important ecological value of the parks is expressed by the sum of positive impacts on the landscape and its elements, both within the garden and also in its surrounding¹⁹. The ecological value of the Public Park in Brzeg is, inter alia, its climatic function; the park is located in the west of the town on the line of the most frequent winds, and is an important factor creating the microclimate of Brzeg. The Public Park in Kluczbork plays a spatial function as an element connecting the urban tissue with recreational areas. The Bolko Island Park in Opole is also an important element of the system of urban green areas connected by the Odra avenue.

7. CONTEMPORARY REVITALIZATIONS OF THE PARKS

Starting from the first decade of the 21st century, there has been revitalization work accomplished in these parks, based on up-to-date designs. The original architectural elements of the parks have been renovated: the openwork gazebo in Prudnik, the glorietta in Kluczbork, and the classical rotunda at the pond in Brzeg. As a result of reconstruction, the statue of the Goddess Diana returned to the park in Prudnik. Park paths and allées have been repaired with new lighting and monitoring systems installed (Kluczbork, Opole). Work in the field of drainage and water management has also been carried out: in the park in Brzeg the pond has been cleaned out, and the culverts and water gates located in the Kościelna brook have been overhauled and dewatering ditches rebuilt. A broad range of work connected with maintenance of greenery was conducted in the Public Park in Kluczbork: nursing the tree stand and planting new trees, shrubs and perennials; a new flower meadow has been created in one of the park glades. In the parks in Brzeg and Prudnik, work on restoring the natural values of the layout and improving the quality of park infrastructure is still required.

8. CONCLUSIONS

The Public Parks in Kluczbork and Prudnik, the Wolności Park in Brzeg and the Public Park on Bolko Island are landscape layouts with preserved spatial structures, and varying scales and locations which provide a connection with the town's contemporary spatial arrangement. The parks in Kluczbork and Prudnik are not only located attractively in the vicinity of the old town, but are well connected with

¹⁸ A. Miłkowska, *Rozważania o wartościowaniu...*, 126.

¹⁹ *Ibidem*.

recreational areas and urban forests too. The park in Opole occupies part of the Bolko Island surrounded by the commons of the Odra River and the Ulga Canal, and remains within the range of pedestrian access from the town centre. Only the park in Brzeg, located on the outskirts, has a weaker connection with the town.

The spatial structures of the parks are compositions of free-shaped paths and allées which determine the borders and axes of the layouts, with vast glades, stands in the form of lines, and groups dominated by deciduous species. The park in Prudnik is located on a sloping site, while the other parks are situated on flat grounds varied with man-made hills (Brzeg, Opole), ponds with picturesque shorelines (Brzeg, Kluczbork, Opole), and natural watercourses (Brzeg, Kluczbork, Opole). The park greenery, of various ages, is enriched with preserved decorative structures of individual form, statues, and monuments. The monumental parks in Brzeg, Kluczbork, Opole and Prudnik provide evidence of the historical stages of their spatial development and planning trends in designing public green areas. The parks, although requiring some further revitalization work, are attractive and valuable green enclaves in the urban space.

III. 1. Kluczbork. Gloriette in the Public Park (photo by M.E. Adamska 2013)

II. 1. Kluczbork. Glorietta w Parku Miejskim (fot. M.E. Adamska 2013)

III. 2. Brzeg. Pond with irregular-shaped shore line in the Wolności Park (photo by M.E. Adamska 2013)
 II. 2. Brzeg. Staw o nieregularnej linii brzegowej w Parku Wolności (fot. M.E. Adamska 2013)

REFERENCES

- ADAMSKA M., *Historyczne i współczesne założenia zieleni miejskiej Opola – od XIX-wiecznych skwerów do realizacji z początku XXI wieku*, Czasopismo Techniczne, z. 6-A/2012, 135-143.
- BIŃKOWSKA I., *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2011.
- CZYŻOWSKI F., *Ewidencja Parku Miejskiego Wyspa Bolko w Opolu*, mps WUOZ Opole, 1986.
- CZYŻOWSKI F., *Ewidencja Parku Wolności w Brzegu*, mps WUOZ Opole, 1989.
- HERMAŃSKI P., ZALESKI S., *Ewidencja Parku Miejskiego w Kluczborku*, mps WUOZ Opole, 1993.
- MAJDECKI L., *Historia ogrodów*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- MAJDECKI L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- MITKOWSKA A., *Rozważania o wartościowaniu ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, PKN ICOMOS, Lublin 2012, 121-134.
- SKUP A., *Ewidencja Parku Miejskiego w Prudniku*, mps WUOZ Opole, 1981.
- Historic real estate listed in the Opole province register of monuments – as at 15 May 2013.

1. WSTĘP

Miejskie obiekty ogrodowe, przeznaczone do użytku publicznego, przede wszystkim o charakterze spacerowo-wypoczynkowym, zaczęto zakładać w XIX wieku. Proces ten, związany początkowo z regulacją miast i ich porządkowaniem, wkrótce stał się istotnym elementem planowania miast Europy. Ogrody publiczne zaczęły wywierać wpływ na obyczaje, życie i warunki higieniczne życia mieszkańców miast²⁰. Wśród rozwiązań przestrzennych 1 połowy XIX wieku pojawiały się mieszane układy krajobrazowo-geometryczne, a w 2 połowie XIX wieku przeważały jednolite układy krajobrazowe²¹. W 1 połowie XX wieku w Niemczech zauważa się stosowanie w dużych parkach rozwiązań regularnych, natomiast w małych ogrodach mieszkaniowych układów geometrycznych²². W Polsce w tym okresie dominował początkowo nurt zachowawczy i rozwiązania krajobrazowe, a następnie nurt modernistyczny²³. Zróżnicowaniu ulegał również program użytkowy ogrodów, obok parków, plant i bulwarów zakładano parki zdrojowe, ogrody dydaktyczne: botaniczne i zoologiczne oraz ogrody wystawowe.

Historyczne, publiczne założenia ogrodowe są istotną częścią dziedzictwa kulturowego, wiele z nich objętych jest ochroną prawną o różnej formie. Ogrody zabytkowe cechuje różnorodność wartości tworzących finalnie jednolitą całość. Do ustalenia wartości dzieła ogrodowego według L. Majdeckiego należy uwzględnić składowe wartości historyczne, naukowe, artystyczne, przyrodnicze i użytkowe²⁴. Analiza treści, formy, funkcji oraz stanu substancji sztucznej i naturalnej, tworzącej ogród, może w procesie wartościowania wyłonić ponadto wartości treściowe i symboliczne, krajobrazowe, biocenotyczne i ekologiczne²⁵.

Wśród wpisanych do rejestru zabytków parków województwa opolskiego największa grupa, ponad 100 parków, należy do zespołów pałacowych i dworskich, zlokalizowanych w większości na terenach wiejskich. Grupę zabytkowych ogrodów publicznych tworzą miejskie planty, otaczające układy staromiejskie Brzegu, Byczyny, Kędzierzyna-Koźla, Nysy i Paczkowa, oraz kilkanaście parków miejskich założonych w XIX i na początku XX wieku m.in. w Kluczborku, Namysłowie, Opolu, Brzegu, Nysie i Prudniku. Ponadto na uwagę zasługują: XIX-wieczny park zdrojowy w Głuchotążach oraz założony w latach 30. XX wieku ogród zoologiczny w Opolu.

2. ZAKRES OPRACOWANIA, CEL I STAN BADAŃ

Niniejsze opracowanie dotyczy czterech zabytkowych parków miejskich województwa opolskiego, znajdujących się w Brzegu, Kluczborku, Opolu i Prudniku. Scharakteryzowano ich formę przestrzenną i skalę, wskazano usytuowanie we

²⁰ L. Majdecki, *Historia ogrodów*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, 312.

²¹ *Ibidem*, 363-364.

²² *Ibidem*, 413-415.

²³ *Ibidem*, 428-430.

²⁴ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, 19-20.

²⁵ A. Miłkowska, *Rozważania o wartościowaniu ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szmygin, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, PKN ICOMOS, Lublin 2012, 121-134.

współczesnych układach miast oraz określono wartości zabytkowe. Analizie poddano również stan zachowania oryginalnych rozwiązań parków oraz zakres realizowanych rewitalizacji.

Historyczne parki miejskie województwa opolskiego stanowią tematykę słabo zaznaczoną w literaturze i nie doczekały się zbiorczej monografii. Najwięcej informacji dostarczają indywidualne opracowania ewidencyjne, przede wszystkim z lat 80. XX wieku oraz współczesne projekty rewitalizacji. Zachowana archiwalna kartografia i ikonografia utrwaliła historyczne zagospodarowanie parków, częściowo już nieistniejące. Lepiej udokumentowane są parki rezydencjalne województwa, wchodzące w skład zespołów pałacowych i dworskich, które przedstawione zostały w albumach i opracowaniach monograficznych.

3. RYS HISTORYCZNY

Pierwsze obiekty zieleni publicznej miast województwa opolskiego to parki-plan-ty, zakładane w XIX wieku na terenach likwidowanych systemów fortyfikacji, otaczających układy staromiejskie Brzegu, Nysy, Paczkowa i Koźla. Kolejnym etapem w powstawaniu zieleni publicznej rozwijających się miast było zakładanie parków miejskich. Wśród analizowanych założeń parkowych dwa powstały pod koniec XIX, a kolejne dwa już w XX wieku, w jego pierwszej i drugiej dekadzie, w rejencji opolskiej, stanowiącej część prowincji śląskiej w pruskim systemie administracyjnym.

Park Miejski w Prudniku został utworzony pod koniec XIX wieku z inicjatywy Towarzystwa Upiększania Miasta²⁶ na terenie o powierzchni 5 ha. W 1885 roku powiększono teren parku do 11,5 ha, jego aktualnej wielkości²⁷. W podobnym okresie rozpoczęto realizację parku w Kluczborku, który powstał na terenie osuszonego dawnego stawu zamkowego, pomiędzy starym i nowym korytem rzeki Stobrawy²⁸. Pierwszym parkiem miejskim Brzegu były plan-ty urządzone już w latach 20. XIX wieku na terenach likwidowanych fortyfikacji otaczających miasto. Jednak rozwijające się w XIX wieku miasto potrzebowało nowych terenów zieleni publicznej. Na początku XX wieku podjęto decyzję o realizacji nowego parku. Prace przy zakładaniu Julius Peppel Park w Brzegu (ob. Park Wolności im. Juliusa Peppela) zostały rozpoczęte w 1908 roku. W okresie międzywojennym założenie było już w całości realizowane²⁹. W Opolu pod koniec XIX wieku funkcjonowały już dwa niewielkie założenia parkowe, oba zlokalizowane na wyspie Pasieka: wąskie nadrzeczne założenie położone między Odrą i wałem przeciwpowodziowym, zwane obecnie Parkiem Nadodrzańskim, i istniejący w swojej pierwotnej formie do końca lat 20. XX wieku Park Zamkowy (Schlosspark), utworzony na terenach obwarowań dawnego zamku książąt piastowskich³⁰. Na początku XX wieku, w 1913 roku, oddano do użytku

²⁶ Towarzystwa Upiększania Miasta (Verschönerungsvereins) uzupełniały działania władz miejskich w Niemczech i na Śląsku w zakresie tworzenia i ochrony zieleni w miastach. Pierwsze towarzystwa powstały w 1 połowie XIX w. (Brzeg 1844), kolejne w 2 połowie XIX w. (Opole 1858, Prudnik 1879, Wrocław 1892). I. Bińkowska, *Natura i miasto. Publiczna zieleni miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2011, 77.

²⁷ A. Skup, *Ewidencja Parku Miejskiego w Prudniku*, mps WUOZ Opole, 1981, 2.

²⁸ P. Hemański, S. Zaleski, *Ewidencja Parku Miejskiego w Kluczborku*, mps WUOZ Opole, 1993, 3-5.

²⁹ F. Czyżowski, *Ewidencja Parku Wolności w Brzegu*, mps WUOZ Opole, 1989, 3-7.

³⁰ M. Adamska, *Historyczne i współczesne założenia zieleni miejskiej Opola – od XIX-wiecznych skwerów do realizacji z początku XXI wieku*, Czasopismo Techniczne, z. 6-A/2012, 141-143.

Volkspark, obecnie Park Miejski na Wyspie Bolko, położony w środkowej części wyspy Bolko, utworzonej przez Odrę i jej kanały. W okresie międzywojennym wzbogacono funkcję parku urządzeniem zwierzyńca, który stał się załącznikiem obecnego Ogrodu Zoologicznego o powierzchni 20 ha. W latach 70. XX wieku park został poszerzony w kierunku południowym.

Historyczne parki miejskie województwa opolskiego są w większości rejestrowymi zabytkami. Pierwsze decyzje w sprawie wpisania do rejestru zabytków podjęto już w latach 50. XX wieku (Park Zdrojowy w Głuchotłazach). „Najmłodszym” zabytkiem jest Park Nadodrzański w Opolu, wpisany do rejestru w 2002 roku. Analizowane parki w Brzegu, Kluczborku, Opolu i Prudniku wpisane zostały do rejestru zabytków województwa opolskiego w latach 70.-90. XX wieku.

4. SKALA ZAŁOŻEŃ PARKOWYCH I ICH USYTUOWANIE W STRUKTURZE MIASTA

Park Miejski w Prudniku, najmniejszy z analizowanych parków, zajmuje zbliżony do trapezu obszar o powierzchni około 11,5 ha. Park położony jest w bliskości układu staromiejskiego, w odległości około 300 m od rynku. Współczesnym, najbliższym sąsiedztwem parku są tereny mieszkaniowe oraz cmentarz komunalny. Z parku można dotrzeć szlakiem turystycznym do odległego o 3 km klasztoru franciszkanów w prudnickim lesie. Podobnie, w stosunku do układu staromiejskiego, zlokalizowany jest Park Miejski w Kluczborku im. T. Kościuszki, położony po jego wschodniej stronie. Jedynie kilkaset metrów dzieli park od kluczborskiego rynku, co jest jednym z czynników stanowiących o atrakcyjności założenia. Początkowo park obejmował trójkątny teren, stanowiący około 1/3 powierzchni współczesnego założenia. Obecnie park, powiększony w okresie powojennym w kierunku południowym, ma regularny kształt zbliżony do prostokąta i powierzchnię około 22 ha. Park graniczy z kompleksem sportowym i ogrodami działkowymi, za którymi znajdują się tereny lasu miejskiego i zbiornik retencyjny na rzece Stobrawa.

Największym obszarowo wśród analizowanych parków jest Park Wolności im. J. Peppela w Brzegu o powierzchni około 66 ha, który jest zlokalizowany na krańcu miasta, w oddaleniu od układu staromiejskiego. Jego północną granicę wyznaczają tereny kolejowe, południową – obwodnica drogowa Brzegu. Od zachodu park przylega do granicy miasta i pól uprawnych, a od wschodu graniczy z terenami mieszkaniowymi o niskiej intensywności oraz kompleksem sportowym.

Szczególnym położeniem wyróżnia się największe założenie zielone Opola: Park Miejski na Wyspie Bolko, wyznaczonej dawniej Odrą i Kanałem Wińskim, obecnie po zakończeniu hydrotechnicznych prac przeciwpowodziowych również Kanałem Ulgi. Wyspa Bolko, choć położona w pewnym oddaleniu od śródmieścia Opola, znajduje się w zasięgu dojścia pieszego, prowadzącego przez Park Nadodrzański na Wyspie Pasieka. Położony na Wyspie Bolko Ogród Zoologiczny o powierzchni około 20 ha, utworzony w latach 30. XX wieku jako zwierzyńiec, został wraz z parkiem o powierzchni około 45 ha wpisany w 1993 roku do rejestru zabytków województwa opolskiego. Atrakcyjność Parku Miejskiego na Wyspie Bolko zwiększają położone w sąsiedztwie tereny nad Odrą i Kanałem Ulgi, które wspólnie tworzą system zieleni miejskiej Opola.

5. UKŁADY PRZESTRZENNO-KOMPOZYCYJNE I FUNKCJONALNE PARKÓW

Park w Prudniku został założony około 1880 roku na lekko pochyłym stoku, pierwotnie z widokiem na pasmo Gór Opawskich. Park jest zagospodarowany układem alejek o łagodnych łukach tworzących zamknięte pętle. W zachowanym ażurowym pawilonie odbywały się koncerty muzyczne, a w nieistniejącym dzisiaj domu szwajcarskim można się było posilić przed wędrowką do lasu miejskiego. Monumenty i pomniki w parku uświetniała fontanna i starannie utrzymane trawniki z rabatami kwiatowymi. Ulice wyznaczające granice parku to dawne promenady z nasadzeniami zieleni wysokiej. W okresie międzywojennym zlokalizowano w części środkowej parku, funkcjonujący do dzisiaj, kort tenisowy. Ponadto w południowo-wschodniej części parku znajdują się współczesne realizacje: plac zabaw dla dzieci, boisko typu Orlik i skatepark.

Zachowany w Kluczborku pierwotny układ przestrzenny parku, założonego w latach 1880-1890, składa się z trójbocznego układu alei usytuowanych na dawnych groblach oraz głównej alei prowadzącej w kierunku miejskiego lasu. Alejom towarzyszą szpalery zieleni wysokiej: dębów szypułkowych i czerwonych, lip drobnolistnych i jesionów wyniosłych, w dużej części stanowiących pierwotne planowe nasadzenia. W okresie międzywojennym układ ten wzbogacony został o oś kompozycyjną pomiędzy ulicami Parkową i Sportową, z prostokątnym placem z basenem wodnym oraz gloriettą (Il. 1), usytuowaną na pagórku usypanym ku czci mieszkańców Kluczborka poległych w I wojnie światowej³¹.

Park, mimo geometrycznego układu alei i rowów odwadniających, nosi cechy kompozycji krajobrazowej. Wyznaczone alejami rozległe polany obramowane są komponowanymi grupami świerków, buków, brzoź i żywotników oraz naturalnie rosnącej olchy czarnej. Układ formalny nowej, południowej części parku, pochodzący z początku lat 80. XX wieku, nawiązuje do osiowych założeń, a jego wyróżniającym się elementem jest monumentalna aleja.

Park Wolności w Brzegu składa się z północnej części parkowej i południowej leśnej. Układ dróg parkowych o łagodnych łukach tworzy w obu częściach malownicze pętle, a ich połączone fragmenty stanowią aleję – obwodnicę parku. W środkowej części parku leśnego znajduje się pagórek widokowy zwany Górką św. Jerzego, skąd wyprowadzone są aleje – osie widokowe, poprowadzone przez wydłużone nieregularne polany. W części parkowej znajduje się drugi pagórek widokowy oraz staw o nieregularnej linii brzegowej (Il. 2) z utworzoną w okresie powojennym wyspą. Nad stawem zachował się malowniczy pawilon widokowy o klasycyzującej formie. Prostokreślny układ alejek w północnej części parku, wraz z basenem wodnym i szpalerami drzew, stanowi fragment nieistniejącego monumentalnego założenia pomnikowego ku czci poległych w I wojnie światowej. Kompozycję założenia tworzyło pięć filarów flankowanych dwoma niewielkimi budynkami, prostokątny zbiornik wodny na osi założenia, szpalery dębów oraz regularny układ alejek³². W kompozycji parku wyróżnia się również główna aleja, prowadząca pierwotnie do restauracji (obecnie Nadleśnictwo Brzeg), zamknięta okrągłym podjazdem i wysadzona dębami czerwonymi oraz lipami amerykańskimi. Pierwotnie w parku oprócz restauracji funkcjonowała

³¹ Prostokątny basen wodny zastąpiony został w 2010 r. fontanną, niebędącą kontynuacją pierwotnej formy.

³² F. Czyżowski, *Ewidencja...*, 6-7, 35. Założenie zostało zniszczone w latach powojennych, pozostałości rozebrano w 1960 r., na cokołach filarów ustawiono donice z kwiatami. Zachowany zbiornik wodny wraz z otoczeniem i infrastrukturą techniczną planuje się poddać remontowi.

również kawiarnia letnia, a po stawie można było pływać łódkami. Park w okresie powojennym wzbogacony został o plac zabaw dla dzieci, zlokalizowany na polanie we wschodniej części parku.

Kompozycja krajobrazowego parku w Opolu na Wyspie Bolko opiera się o szersze, prostokątne aleje, przecinające je węższe ścieżki o swobodnym kształcie oraz polany, obramowane masywami drzew i kępami krzewów. Zwarty drzewostan parku, będący miejscem schronienia dla zajęcy i saren, wymaga kompleksowej pielęgnacji. W środkowej części parku zlokalizowane są: staw z wyspą oraz górka saneczkowa, stanowiące oryginalne zagospodarowanie parku. W 2013 roku nad stawem zrealizowana została przez prywatnego inwestora kawiarnia o nowoczesnej architekturze, kontynuująca dawną funkcję tego miejsca. Przy wejściu do parku, w ramach realizowanego w ostatnim roku projektu rewitalizacji, uruchomiony został nowoczesny plac zabaw dla dzieci.

Wnętrza parkowe, choć obecnie o zróżnicowanej jakości, są atrakcyjne dla miłośników czynnego i biernego wypoczynku, zachęcają do spacerów, biegania, jazdy na rowerze i rolkach czy odpoczynku na ławce lub polanie.

6. WARTOŚCI ZABYTKOWE I STAN ZACHOWANIA PARKÓW

Różnorodne wartości ogrodów zabytkowych, często wynikające z siebie oraz powiązane, stanowią ostatecznie formalnie jednolitą całość i pozwalają na określenie rangi analizowanego dzieła ogrodowego.

Wartości historyczne mają zasadnicze znaczenie wśród wartości zabytkowych parków, dokumentując czas, miejsce i myśl twórczą twórców i społeczności. Pochodnymi wartości historycznych są wartości naukowe³³. Parki miejskie województwa opolskiego, zakładane w XIX i na początku XX wieku, stanowią istotny element rozwoju przestrzennego miast regionu. Są również cennym świadectwem nurtów, wiedzy i podejścia w kształtowaniu terenów zieleni publicznej – nowej funkcji miejskiej w tym okresie. Zachowane w dużej mierze pierwotne układy kompozycyjne parków, ich indywidualne lokalizacje w strukturze miast, powiązania funkcjonalne, zarówno z układami starożytnymi, jak i terenami sportu i rekreacji, składają się na wartość artystyczną parków. Połączenie walorów natury (zieleni i wody) oraz sztuki (elementy rzeźbiarskie i architektoniczne) pozytywnie oddziałuje na emocje człowieka i rozwija jego wrażliwość artystyczną. W przedstawianych w artykule parkach wartością artystyczną jest także zróżnicowanie form roślinności, wynikające z kompozycji zachowanych w dużej mierze oryginalnych, stuletnich i starszych nasadzeń oraz planowych uzupełnień nowymi drzewami i krzewami.

Oryginalne elementy architektoniczne parków, wzbogacające jego funkcje użytkowe i walory artystyczne, zachowały się w ograniczonym zakresie. Wśród zachowanych budowli parkowych należy wymienić XIX-wieczną ażurową altanę, pełniącą funkcję muzycznego pawilonu w prudnickim parku, czy klasycyzujący pawilon widowiskowy nad stawem w parku w Brzegu. Inne obiekty, choć zachowane, nie kontynuują pierwotnych funkcji. Dawna restauracja w brzeskim parku, zamykająca aleję wejściową, wzniesiona w okresie jego powstania, jest siedzibą Nadleśnictwa Brzeg, a schronisko młodzieżowe, wybudowane w latach 30. XX wieku na Wyspie Bolko w Opolu, stanowi część Ogrodu Zoologicznego. Niestety, nie przetrwały okresu powojennego:

³³ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja...*, 19-20.

kawiarnia letnia w parku brzeskim, domek w stylu szwajcarskim (Milchhaus) w parku w Prudniku czy restauracja i muszla koncertowa w parku na Wyspie Bolko w Opolu. W parkach miejskich lokalizowano również pomniki i założenia architektoniczne, zróżnicowane formą i skalą, upamiętniające historyczne osobistości, poległych żołnierzy czy przedstawiające postaci mitologiczne. W parku prudnickim wzniesiono dwa obeliski ku czci poległych żołnierzy oraz pomnik bogini Diany, w Opolu zaś pamiątkowy głaz z tablicą ku czci cesarza Wilhelma II. Obeliski przetrwały, dedykowane po II wojnie światowej innym wydarzeniom, a posąg bogini Diany, zaginiony w 1945 roku, został zrekonstruowany w 2011 roku. W Opolu pozostał sam głaz pozbawiony pamiątkowej tablicy. Nie zachowało się monumentalne założenie pomnikowe poświęcone żołnierzom poległym w I wojnie światowej (Heldenheim), wzniesione w Parku Wolności w Brzegu. Mieszkańców Kluczborka poległych w tej wojnie upamiętnia do dzisiaj usytuowana na pagórku glorieta.

Wartości przyrodnicze parków publicznych buduje tworzywo roślinne kompozycji ogrodowych oraz bogactwo wykorzystanych gatunków i rodzajów roślin. Istotne są również powiązania z miejscowym środowiskiem przyrodniczym, których wyrazem stają się specyficzne ekosystemy zabytkowych parków³⁴.

Starodrzew parkowy w Kluczborku tworzą szpalery nasadzeń towarzyszących alejom oraz luźne zadrzewienia o charakterze krajobrazowym, związane z rozległymi polanami. Aleje wyznaczające granice starej części parku obsadzone zostały w większości jednogatunkowo: lipami drobnolistnymi, dębami szypułkowymi i jesionami wyniosłymi. Polanom towarzyszą planowe nasadzenia drzew iglastych: sosny czarnej i wejmutki, jedlicy Douglasa, żywotnika zachodniego, oraz drzew liściastych: buków, brzoź i dębów. Wzdłuż kanałów i rowów odwadniających rosną olchy czarne, stanowiące naturalne zadrzewienie. W prudnickim parku drzewostan składa się przede wszystkim z gatunków i odmian liściastych: lipy drobnolistnej, grabu pospolitego i dębu szypułkowego, przy nieznacznym udziale świerka pospolitego. Brak wśród drzew parku okazów pomnikowych. Wyróżniają się historyczne nasadzenia wzdłuż ulic stanowiących granicę parku i pełniących dawniej funkcje promenad: aleja lipowa przy ul. S. Staszica czy głógowa przy ul. A. Mickiewicza. W Parku Wolności w Brzegu zachował się pierwotny układ założenia z podziałem na część parkową i leśną. W części parkowej dominuje drzewostan liściasty, reprezentowany przez gatunki rodzime i aklimatyzowane. Zachowany pierwotny drzewostan to gatunki długowieczne, gwarantujące trwałość założenia: dąb szypułkowy, buk pospolity, grab pospolity i jesion wyniosły. Wśród drzew aklimatyzowanych wyróżnić należy dęby burgundzkie oraz kilkadziesiąt egzemplarzy lipy amerykańskiej, srebrzystej i krymskiej. W wyniku zaniedbań pielęgnacyjnych, niewłaściwych nowych nasadzeń oraz braku kontroli samosiewów została utracona kompozycja wnętrza polan parkowych. Główniej alei prowadzącej do parku w Brzegu towarzyszą cenne okazy dębu czerwonego i lipy amerykańskiej. W części leśnej brzeskiego parku dominują gatunki pochodzenia rodzimego z pierwotną przewagą świerku pospolitego, współcześnie znacznie zredukowanego z powodu porażenia tego drzewostanu hubą korzeniową i zastąpionego gatunkami liściastymi³⁵. Stan zdrowotny drzewostanu liściastego, zwłaszcza bukowego i dębowego, jest również mało zadawalający z powodu zjawiska silnego zwarcia drzew. Wśród zieleni wysokiej parku w Brzegu znajduje się kilkanaście okazów drzew pomnikowych, m.in. dęby burgundz-

³⁴ *Ibidem*, 19-20.

³⁵ F. Czyżowski, *Ewidencja...*, 20-33.

kie, lipa srebrzysta i szerokolistna, kasztanowiec biały i sosna czarna. W krajobrazowym parku na Wyspie Bolko w Opolu szkielet drzewostanu stanowią około stuletnie drzewa. Wśród gatunków uważanych za pozostałość pierwotnych nasadzeń dominuje dąb szypułkowy, występują również dąb czerwony, grab pospolity, lipa drobnolistna i topola czarna. Drzewostan historycznej części opolskiego parku jest drzewostanem różnowiekowym, zapewniającym trwałość układu przestrzennego parku³⁶.

W runie przedstawionych parków można wyróżnić kwitnący wiosną zawilec gajowy i żłoc żółtą, a latem fiołek leśny i jaskier rozłogowy, ponadto barwinek i bluszcz pospolity.

Zabytkowe parki województwa opolskiego to również miejsce przebywania organizmów roślinnych i zwierzęcych, tworzących biocenotyczną wartość tych ogrodów³⁷. Park na Wyspie Bolko w Opolu jest siedliskiem wielu gatunków ptaków, zaobserwowano tu m.in. kilka gatunków dzięciołów, obecnych dzięki licznym zadrzewieniom. Układy wodne parków stanowią doskonałe siedliska ryb słodkowodnych, płazów oraz ptactwa wodnego. Spośród ssaków można wyróżnić zajęce szaraki i sarny, od wielu lat zamieszkujące tereny parkowe Wyspy Bolko, oraz obecną we wszystkich parkach wiewiórkę pospolitą.

Istotną wartość ekologiczną zabytkowych ogrodów wyraża się sumą pozytywnych oddziaływań na krajobraz i jego elementy, zarówno w obrębie ogrodu, jak i jego otoczenia³⁸. Wartością ekologiczną Parku Miejskiego w Brzegu jest m.in. jego funkcja klimatyczna: park położony po stronie zachodniej miasta, na linii najczęstszych wiatrów, jest ważnym czynnikiem kształtującym mikroklimat miasta. Park Miejski w Kluczborku pełni funkcję przestrzenną, stanowiąc element łączący zurbanizowaną tkankę miejską z terenami rekreacji, a Wyspa Bolko w Opolu jest ważnym elementem systemu zieleni w mieście, powiązany przez dolinę Odry.

7. WSPÓŁCZESNE REWITALIZACJE PARKÓW

W przedstawianych w artykule parkach, począwszy od pierwszej dekady XXI wieku, realizowane są działania rewitalizacyjne w oparciu o aktualne opracowania projektowe. Renowacjom poddawane są oryginalne elementy architektoniczne parków: altana w Prudniku, glorieta w Kluczborku i pawilon widokowy nad stawem w Brzegu. W wyniku rekonstrukcji do prudnickiego parku powróciła rzeźba Diany. Dokonywane są remonty alejek parkowych z nowym oświetleniem i systemem monitoringu (Kluczbork, Opole). Prowadzone są także prace w zakresie melioracji i gospodarki wodnej: w brzeskim parku oczyszczono staw i przeprowadzono remont przepustów i zastawek na potoku Kościelna oraz odbudowano rowy odwadniające. Szeroki zakres prac związanych z utrzymaniem zieleni wykonano w Parku Miejskim w Kluczborku: pielęgnacja drzewostanu oraz nasadzenia drzew, krzewów i bylin, a także realizacja na jednej z polan łąki kwietnej. W parkach w Brzegu i Prudniku konieczne są nadal liczne prace w zakresie przywrócenia walorów przyrodniczych założeń oraz poprawy jakości parkowej infrastruktury.

³⁶ *Ibidem*, 26-35.

³⁷ A. Miłkowska, *Rozważania o wartościowaniu...*, 126.

³⁸ *Ibidem*.

8. PODSUMOWANIE

Parki Miejskie w Kluczborku i Prudniku, Park Wolności w Brzegu oraz Park Miejski na Wyspie Bolko w Opolu to krajobrazowe kompozycje o zachowanych układach przestrzennych, zróżnicowanej skali i położeniu zapewniającym połączenie ze współczesnym układem przestrzennym miasta. Parki w Kluczborku i Prudniku, atrakcyjnie położone w bliskości układów staromiejskich, są dobrze powiązane z terenami rekreacji i lasów miejskich. Opolski park zajmuje część Wyspy Bolko, otoczonej błoniami Odry i Kanału Ulgi i pozostaje w zasięgu pieszego dojścia ze śródmieścia. Tylko park brzeski, zlokalizowany na obrzeżach, jest słabiej powiązany z miastem.

Układy przestrzenne parków to kompozycje swobodnych ścieżek oraz alei stanowiących granice lub osie kompozycyjne założień, z polanami, drzewostanem w formie szpalerów, grup i masywów, o przewadze gatunków liściastych. Park w Prudniku położony jest na pochyłym terenie, pozostałe parki na płaskim terenie, urozmaiconym usypanymi górkami (Brzeg i Opole), stawami o malowniczej linii brzegowej (Brzeg, Kluczbork, Opole) oraz naturalnymi ciekami wodnymi (Brzeg, Kluczbork, Opole). Różnowiekową zielen parków wzbogacają zachowane budowle ozdobne o indywidualnej formie, rzeźby i monumenty. Zabytkowe parki miejskie Brzegu, Kluczborka, Opola i Prudnika to świadectwo historycznych etapów ich rozwoju przestrzennego oraz tendencji planistycznych w kształtowaniu terenów zieleni publicznej. Parki, choć wymagają dalszych działań rewitalizacyjnych, stanowią atrakcyjne i wartościowe elementy systemów zieleni miejskiej.

